

Az édesanyák szerepe a gyermekek mentalizációs szókincsének fejlettségében

Számos összetett mentalizációs folyamat megértésének az alapja az, hogy az egyén felismerje és használni tudja a mentális állapotokra vonatkozó kifejezéseket. Ma már több kutatási eredmény is mutatja, hogy a tudatelméleti képességek fejlődésében jelentős az anyák és a testvérek szerepe. A kutatás arra keresi a választ, hogy hatással van-e a gyermekek mentalizációs folyamatának az elsajátítására az, hogy az édesanyjuk miként vélekedik róluk, hogyan jellemzi őket. Továbbá megvizsgáltam, hogy milyen mentalizációs szókinccsel rendelkeznek a kutatásban részt vevő édesanyák gyermekei és milyen sorrendben sajátították el az adott kifejezéseket. Hipotézisem szerint az, ahogy az édesanyák a gyermekeik mentális képességeiről vélekednek hatással van a mentalizáció fejlődésére, különösen a mentalizációra utaló szókincs fejlettségére. Az online kérdőívet 86 édesanya töltötte ki. Az anyák gyermekük mentalizációjára gyakorolt hatása kapcsán három tényezőt vizsgáltam: 1) Voltak-e sajátos, jelentéssel bíró babanyelvi szavak a gyermek szókincsében a beszédindulás előtt? 2) Hogyan jellemzik gyermeiket az édesanyák, vannak-e ezekben a leírásokban kognitív képességekre utaló jelzők a gyermekkel kapcsolatban? 3) Egy mentális állapotokat kifejező 20 szavas lista segítségével a válaszadók meg kellett állapítsák, hogy melyek azok a szavak, amelyeket a gyermekük a vizsgálat időpontjában már aktívan használt. Az eredmények szerint szignifikáns összefüggés van aközött, ahogy az édesanyák vélekednek a gyermekek mentális képességeiről és ahogy a mentális állapotokra vonatkozó szavak megjelennek a gyermekek szókincsében.

Kulcsszavak: tudatelmélet, beszédfejlődés, szókincs

The Role of Mothers in the Development of Children's Mentalization Vocabulary

The basis for understanding many complex mentalization processes is the individual's ability to recognize and use expressions related to mental states. Today, several research findings show that mothers and siblings play a significant role in the development of theory of mind abilities. In this research, I sought to determine whether the way mothers think about and describe their children has an impact on the acquisition of mentalization processes in children. It is also examined the mentalization vocabulary of the children according to the mothers participating in the survey and the order in which they acquired the given expressions. My hypothesis was that the way mothers perceive their children's mental abilities influences the development of mentalization, especially the development of mentalization-related vocabulary.

The online questionnaire was completed by 86 mothers. I examined three factors related to the influence of mothers on their children's mentalization: 1) Were there specific, meaningful baby words in the child's vocabulary before they started speaking? 2) How do mothers describe their children, and do these descriptions include adjectives referring to the child's cognitive abilities? 3) Using a list of 20 words expressing mental states, respondents had to identify which words their children were already actively using at the time of the study.

The results show that there is a significant correlation between how mothers perceive their children's mental abilities and how words related to mental states appear in their children's vocabulary.

Keywords: theory of mind, language development, vocabulary

1. Bevezetés

A tudatelméleti képességek fejlődésében jelentős szerepet játszik a szociális közeg. Számos összetett mentalizációs folyamat megértésének az alapja az, hogy a gyermek felismerje és használni tudja a mentális állapotokra vonatkozó kifejezéseket. Több kutatási eredmény is jelzi az anyák és a testvérek szerepét ezek alakulásában. Ha az anya megnevezi a mentális állapotokat, ez segíti a gyermeket, hogy a megfelelő szavakat ő is elsajátítsa és ez a tudatelméleti képességeket is fejleszti. Korábbi kísérletek azt mutatták ki, hogy a tudatelmélet fejlettsége az általános verbális készségek fejlettségével mutat összefüggést, ám Ruffman, Slade és Crowe (2002) erősebb korrelációt talált az anyai beszéd és a gyermek elmeolvasási képessége között. A szerzők az anyák által használt különböző igetípusokra (pl. *tud*, *gondol*, *hisz*) külön-külön is kimutatták ezek pozitív hatását az elmeteóriára, de következtetésükben megfogalmazzák, hogy főként az fejleszti a gyermeket, ha ezeket az anyák vegyesen használják. A vizsgálat mindemellett alátámasztotta, hogy a gyermekek szóhasználatában előbb a vágyakra vonatkozó igék jelennek meg (Ruffman, Slade, & Crowe, 2002). Adrián, Clement és Villanueva (2007) kísérletei is azt igazolják, hogy az anya nyelvhasználata fontos a mentális állapotok megnevezésében és a mentális állapotokat kifejező szavak megértésében, minél többet használ ilyen jellegű szavakat az édesanya a gyermek jelenlétében vagy képeskönyv nézegetésekor, annál több mentális állapotra utaló kifejezést sajátít el a gyermek. Továbbá, ha az édesanya a gyermekkel való beszéd során elmagyarázta a képeskönyv szereplőinek mentális állapotát, akkor ez a későbbiekben pozitívan hatott a mentális állapotok megértésére. A szerzők azt is kimutatták, hogy főként a korai életévükben van jelentősége az anya magyarázatainak, a gyermekek ekkor a legfogékonyabbak arra, hogy megtanulják ezeknek a szavaknak a megfelelő használatát.

Meins és Fernyhough (1999) azt vizsgálták, hogy a mentalizáció fejlődésére milyen hatással van az anyai fogékonyosság arra, hogy gyermekét gondolkodó egyénnek tekintse (mind-mindedness). A vizsgálatban a gyermekek szókincsét mérték fel 20 hónapos korukban, majd 3 évesen a hamis vélekedési képességüket is. Az anyai részről megvizsgálták, hogy hogyan vélekedik az édesanya a gyermeke nem standard szókincséről, azaz azokról a hangsorokról, amelyeket a gyermek következetesen használ valamely tárgy vagy jelenség megnevezésére, de nem a felnőttnyelvi szavakkal utal rájuk, illetve hogy hogyan interpretálja az anya a gyermeke korai vokalizációját. Végül megvizsgálták az anyák jellemzését a gyermekeikről arra figyelve, hogy milyen gyakori a gyermek mentális állapotára, attribútumaira való kitérés. Az eredmények igazolják, hogy a gondozó viselkedése nagymértékben elősegíti a gyermeknél a hamis vélekedések megértésének elsajátítását. Az eredmények alátámasztották, hogy azok az anyák, akik a gyermekeik nem standard kifejezéseit értelemmel ruházták fel, azaz tudatos verbális viselkedést feltételeztek róluk, később inkább jellemezték gyermekeiket mentális egyénneként. A mind-mindedness képességeit vizsgáló teszteken

nyújtott magas szülői teljesítmény összefüggést mutatott a hamisvélekedés-tesztek eredményeivel. A gyermekek korai szókincsének fejlettsége ugyanakkor nem volt meghatározó a tudatelméleti fejlődésben. Meins és munkatársainak (2002) egy másik vizsgálatában az anya-gyermek játékot figyelték meg a gyermekek 6 hónapos korában. A szabadjátékot aszerint kódolták, hogy az anya használt-e a csecsemő mentális állapotaira utaló szavakat és, hogy ezek mennyire voltak az adott játék-helyzetben adekvátak. Később az eredményeket összevetették a 3–4 éves gyermekek hamisvélekedés-teszten mutatott eredményeivel. A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy jobb a teljesítmény azoknál a gyermekeknél, akiknek az édesanyja megfelelően használta a mentális állapotokat a 6 hónapos játék során.

Howard, Mayeux és Naigles (2008) kimutatták, hogy a mentális állapotok megértésének képessége, valamint az általános nyelvi képességek és a hamis vélekedések megértése között korreláció van. Továbbá a mentális állapotokra vonatkozó igék használata gátoltta válik, ha az anya túl sok állítást használ, azonban a mentális állapotokat tartalmazó kérdések jelenléte az anyai beszédben fejlesztő hatású volt. Ezt azzal magyarázzák, hogy a feltett kérdésekkel az anya a gyermek saját mentális állapotaira irányítja a figyelmét. Ha a szülő sokszor beszél mások mentális állapotairól, az segíti a gyermeket megérteni a másik személy perspektíváját. Slaughter és munkatársai (2007) tipikusan fejlődő és autizmussal diagnosztizált gyermekeket vizsgáltak. Az édesanyák képeskönyv olvasásának narratíváit elemezték a mentális állapotok megnevezésének szempontjából. A tipikusan fejlődő gyermekek tudatelméleti fejlettsége összefüggött azzal, hogy az anyák mennyire jellemzően magyarázták a mesélés közben a mentális állapotokat, hogy milyen mértékben kapcsolták össze ezeket ok-okozati összefüggésekbe, de a kognícióra utaló pusztá elnevezések használata nem befolyásolta a tudatelméleti fejlettséget. Az autizmussal élő gyermekek esetében szintén a magyarázatok, az oksági viszonyok tisztázása, valamint az érzelmi állapotokat tisztázó, ezeket magyarázó anyák segítettek elő a hamis vélekedések megértését.

A kulturális különbségeket is figyelembe vevő vizsgálatban japán és angol gyermekek és édesanyjuk között lezajló spontán beszédet elemezték a mentális állapotokat kifejező szavak gyakoriságát vizsgálva (Suzuki & Nomura, 2019). Arra a következtetésre jutottak, hogy minél jellemzőbb az anyai beszédre a mentális állapotok kifejezése, annál többször jelenik meg a gyermekeknél is ezek használata. Továbbá kimutatták, hogy a japán édesanyák sokkal ritkábban használnak ilyen igéket az angolokhoz viszonyítva. A szerzők úgy vélik, hogy a japán gyermekek rosszabb teljesítménye a hamisvélekedés-teszten (vö. Naito & Koyama, 2006) összefüggésben állhat a mentális állapotokra vonatkozó kifejezések kevésbé gyakori használatával.

A klasszikus Vigotszkijánus elmélet alapján, a legközelebbi fejlődési zóna elvől kiindulva kutatták azt is, hogy milyen hatással van a hamisvélekedés-teszten nyújtott eredményekre a testvérek száma. Az idősebb és fiatalabb testvérrel rendel-

kezők, valamint az egyik teljesítményében kimutatható-e előny a fejlődés szempontjából. Az első ilyen jellegű vizsgálat (Perner, Ruffman, & Leekam, 1994) kimutatta, hogy az idősebb testvérek segítik az elmeolvasás képességének fejlődését, de erre a következtetésre jutott Gopnik, Meltzoff és Kuhl (2008) is. Farhadian, Gazanizad és Shakerian (2011) az előző kutatási eredményekhez képest azt találta, hogy voltaképpen a testvérek számának van jelentősebb szerepe. Ennek kapcsán, több típusú hamisvélekedés-tesztel (megváltozott hely, Sally – Ann-féle és megváltozott tartalom – Smarties-féle) bebizonyították, hogy az egyik teljesítenek a leggyengébben és az egy testvérrel rendelkezők pedig a legjobban a tudatelméleti vizsgálaton. Erre utal már korábban McAlister és Peterson (2007) longitudinális vizsgálata is, akik két időpontbeli mérés esetén is kimutatták, hogy a testvérrel rendelkezők tudatelméleti fejlettsége jobb.

2. Kutatási célok és hipotézisek

A kutatás célja, hogy feltárja az anyák szerepét a gyermekek nyelvi és mentalizációs folyamatainak a fejlődésében. Kifejezetten arra kerestem választ, hogy hatással van-e a gyermekek mentalizációs szókincsének fejlettségére az, hogy az édesanyjuk miként vélekedik róluk, hogyan jellemzi őket. Emellett célul tűztem ki, hogy pontosabb képet kapjak arról, hogy melyek azok a mentalizációs folyamatokra utaló szavak, amelyeket a gyermekek a nyelvvelsajátítás korai fázisában megtanulnak és használnak és ehhez kötődően azt is szeretném feltárni, hogy van-e az édesanyáknak szerepe a gyermekek mentalizációs szókincsének fejlettségében. Fontosnak találtam pontosabb képet kialakítani arról is, hogy milyen olvasási, mesemondási, mondókázási szokásokkal rendelkeznek napjainkban a kisebbségben élő óvodáskorú gyermekeket nevelő magyar édesanyák a gyermekekkel való foglalkozás során, hiszen ezek szintén összekapcsolhatók az elmeolvasási képesség fejlődésével.

A kutatás hipotézisei: 1) az édesanyák iskolai végzettsége összefüggést mutat gyermekeik nyelvi és a kognitív fejlődésével, valamint kultúrafogyasztási (gyerekkönyvek száma, meseolvasás, mondókázás) szokásaikkal; 2) összefüggés van a gyermek beszédindulása és az otthoni anyanyelvi tevékenységek között; 3) az, ahogy az édesanyák a gyermekeik mentális képességeiről vélekednek hatással van a mentalizáció fejlődésére, különösen a mentalizációra utaló szókincs fejlettségére; 4) a mentalizációs szókincs fejlettsége már 1 – 3 éves korban igen magas a vizsgált gyermekeknél, a jó teljesítményt az édesanya végzettsége szignifikánsan befolyásolja.

3. Kísérleti eljárás és módszer, felhasznált adatok

A primer adatgyűjtés online kérdőíves módszerrel történt. A válaszadó édesanyák egy 35 kérdésből álló google kérdőívet töltötték ki. A kérdőívet különböző

zárt, kisebb (pl. óvodai szülőcsoportok) és nyilvános, nagyobb létszámú szülő-, illetve baba – mama csoportban népszerűsítettem 2023 első hónapjaiban, kifejezetten a partiumi régiót megszólító csoportok voltak ezek, ugyanis a későbbiekben ugyanebből a régióból vegyes családban élő édesanyák bevonásával szeretném folytatni a vizsgálatot és a kétnyelvű környezet hatását is megfigyelni a mentalizáció alakulása kapcsán. A kérdőívet önkéntesen és anonim módon tölthették ki az édesanyák, nagyjából 10-15 perc alatt. A kérdések első csoportja a statisztikai jellegű volt (életkor, lakhely, családi állapot, gyermekek száma stb.), ezt követte néhány nyelvhasználati kérdés. A kérdések következő csoportja a gyermekek beszédfejlődésére vonatkozott. Ezen belül kitértem a beszédindulásra, a jelenlegi nyelvi fejlettségre és a beszédhibák jelenlétére. Ezt követően a meseolvasási, mondókázási szokásokra kérdeztem rá.

Az anyák gyermekük mentalizációjára gyakorolt hatása kapcsán három tényezőt vizsgáltam, egy-egy kérdéssel. Rákérdeztem, hogy voltak-e sajátos, jelentéssel bíró babanyelvi szavak a gyermek szókincsében a beszédindulás előtt. Ezzel azt ellenőriztem, hogy az édesanyák mennyire tekintettek gyermekükre csecsemőkorban mentális lényként, azaz olyan személyként, aki a felnőttnyelvben nem értelmes hangsorok mögött is feltételezett jelentést és ennek fényében reagált a gyermek kommunikációs próbálkozásaira. Emellett egy nyitott kérdésben kellett az édesanyáknak jellemezniük a gyermekeiket. Az összegyűjtött válaszokból itt azt figyeltem meg és számszerűsítettem, hogy a jellemzők között a szülő felsorolt-e kognitív képességeket a gyermekével kapcsolatban (pl. okos, értelmes, kíváncsi stb.). Végül arra kértem az édesanyákat, hogy jelöljék be, hogy melyek azok a szavak az általam megadott listából, amelyeket a gyermekük jelen pillanatban már aktívan használ. A lista mentális állapotokat kifejező igéket tartalmazott, összesen 20 szóval dolgozam: *akar, remél, emlékszik, kíván, álmodik, álmodozik, tud, szeret, kedvel, ért, hisz, biztos valamiben, gondol valamire, gondolkodik valamin, feltételez, kitalál, elfelejt, gondoskodik, fél, megbán* (Suzuki & Nomura, 2019).

Az eredményeket az IBM SPSS 25.0 statisztikai program segítségével elemeztem, a leíró statisztikai adatok mellett alkalmaztam egyszempontos varianciaanalízist, Tukey-féle post hoc tesztet és Pearson-féle korrelációs számítást.

A kérdőívet összesen 86 édesanya töltötte ki. A kitöltő édesanyák többsége, összesen 60,5% 31–35 év közötti, 37,2% 35 év fölötti, a 18–25 évesek csoportjába az édesanyák 2,4%-a tartozott, míg a 26–30 éves kategóriában nem volt válaszadó. A kitöltők több mint fele, 54,7%-a, megyeszékhelyen él, 18,6% kisvárosban és 26,7% falun. A családi állapotot tekintve 87,2% férjezett, 7% élettársi kapcsolatban él és 5,8% az egyedülállók vagy elváltak aránya. A megkérdezettek közül mindannyian magyar nemzetiségűnek vallották magukat és a házastársukat is. A szülők egymás közötti nyelvhasználatát tekintetében a vizsgálat azt mutatja, hogy 88,4%-uk csak magyarul beszél, 11,6% többnyire magyarul, de néha románul is. Mivel a kérdőívész kétnyelvű régióban készült, a gyermekek egy része még a magyar egy-

nyelvű családon belül is hallhat olykor kódváltást. Ennek egyik tipikus esete, amikor a szülők azért váltanak nyelvet, hogy a gyermekek jelenlétében olyasmiről beszélhessenek, amit így a gyermek nem ért, de jellemző lehet a kódváltás akkor is, amikor a szülők hivatalos, adminisztratív dolgokról beszélnek, amivel kapcsolatban sokszor nincs meg az anyanyelvi szókincsük vagy idéznek román anyanyelvűekkel való társalgásból például az aznapi munkahelyi történésekből.

Az édesanyák végzettsége a következőképpen alakult: általános iskolai végzettséggel a csoport 2,3%-a rendelkezik, szakiskolai szintű tanulmányokkal 14%-uk, érettségivel 22,1% rendelkezik. Felsőoktatásban a válaszadók 1,2%-a tanul jelenleg, 52,3% már rendelkezik egyetemi oklevéllel és 8,1%-uk PhD-val rendelkezik (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. *Az édesanyák végzettsége*

Iskolázottsági szint	%
általános iskola (8 osztály)	2,3
szakiskola	14
középfiskola érettségivel	22,1
jelenleg felsőoktatásban tanulók	1,2
főiskolai (BA)/egyetemi (MA) végzettség	52,3
posztgraduális (pl. PhD) végzettség	8,1
Összesen	100

Forrás: Készült saját adatgyűjtés alapján.

A gyermekek, akikről az édesanyák kitöltötték a kérdőívet átlagosan 47,9 hónaposak ($Md = 47,5$; $SD = 16,22$) voltak a vizsgálat időpontjában. A legnépesebb csoport a 3–4 éveseké volt, 26,7%-a gyermeknek tartozik ebbe a csoportba. 25,6%-uk 5–6 év közötti, 18,6% 4–5 éves. A bölcsődés korosztály 17,4%-a 2–3 év közötti és 5,8%-uk 1–2 éves. Az iskola előtt álló 6–7 évesekről az édesanyák csak 5,8%-a nyilatkozott. A gyermekek 46,5%-a fiú, 53,5% pedig lány.

A válaszadók családjában többnyire egy vagy két gyermek van, 47,7%-ban egy gyermek született, 43%-ban 2. A családok 7%-a háromgyermekes és 2,3% nevel 4 vagy ennél több gyermeket. A legtöbb édesanya az elsőszülött vagy az egyedüli gyermekéről számolt be, összesen 68,6%. 27,9%-uk a második gyermekükről írt és 3,5%-ban a harmadikról.

4. Eredmények

A nyelvi fejlődésben a beszédindulás időpontja mérföldkő. A válaszadók számára támpontot is adtam arra vonatkozóan, hogy mit tekintünk beszédindulásnak. Azt kértem az édesanyáktól, hogy jelöljék meg hónapban kifejezve azt az időpontot,

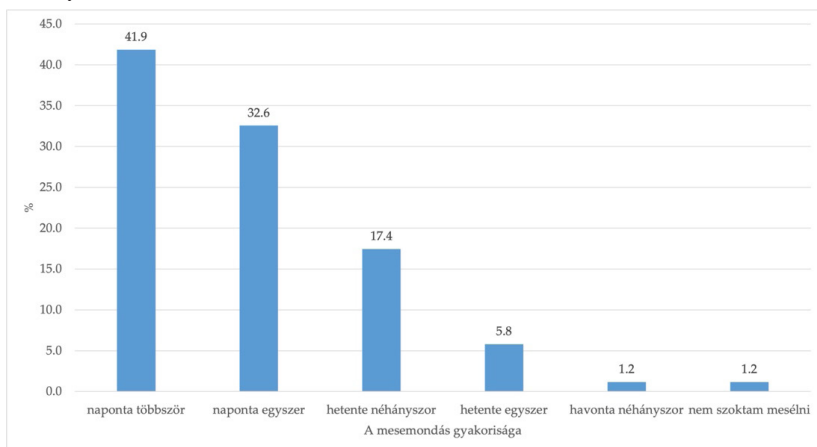
amikor a gyermekük 20 szót rendszeresen használt. A szakirodalom szerint (Rice et al., 2008; Lukács & Kas, 2011; Rosta, 2015) nagyjából másfél éves korra várható el a 20 szavas szókincs és bár a 24 hónaposok 50 szavas szókincsét és az ezekből álló 2-3 szavas kombinációt tekintik tényleges mérföldkőnek a logopédiai irányelvek, úgy döntöttem, hogy egy korábbi szakaszra kérdezek rá, elsősorban abból kifolyólag, hogy az 50 szavas időszak szubjektív (laikus) megítélése főként 2-3 évvel korábbi emlékekből előhívva valószínűleg torz képet adott volna.

Az anyukák emlékei szerint a beszédindulás átlagosan 23,6 hónaposan ($Md = 24,0$; $SD = 5,75$) történt. A legkorábbi beszédindulás (a megadott szempont szerint) 14 hónapos korban történt, a legkésőbbi pedig 45 hónaposan. Mindkét gyermek neme fiú. A beszédindulás nemek szerinti különbségei szignifikánsak. A lányok esetén a beszédindulás 21,5 hónapos korban ($Md = 21,0$; $SD = 4,1$) történt, a fiúknál 26 hónaposan ($Md = 24$; $SD = 6,4$).

A meseolvasás, mesemondás témakörében az édesanyák beszámoltak ennek a tevékenységnek a gyakoriságáról és az otthoni gyermekkönyvtár nagyságáról is. A válaszok azt tanúsítják, hogy az édesanyák többsége gyakran mesél a gyermekének, hiszen 41,9%-uk akár naponta többször is megteszi ezt, 32,6%-ban pedig naponta egyszer mondanak mesét. Az édesanyák csupán 1,2%-a nyilatkozta azt, hogy egyáltalán nem szokott mesét mondani vagy olvasni és ugyancsak 1,2%-uk havonta néhány alkalomban határozta meg a mesélés gyakoriságát (lásd 1. ábra).

1. ábra. *A meseolvasás és mesemondás gyakorisága*

Minden édesanya azt a választ adta, hogy vannak a gyermekének saját könyvei. Az édesanyák 38,4%-a úgy gondolja, hogy a gyermekének több, mint 40 könyve van. 20,9%-uk választotta a 21–40 közötti kategóriát, 33,7% 11–20 darabra saccolták a gyermekük könyveinek számát és mindössze 7%-uk mondta, hogy 1–10 gyermekkönyv van otthon.

A gyermekek többségének nemcsak mesekönyvei, hanem képeskönyvei is vannak. Ebből arra következtethetünk, hogy a beszédfejlesztés során az édesanyák nem csak nép- és műmesék mondásával segítik a gyermekeiket, hanem képnézegetéssel és a képekről való beszélgetés által is. 81,4%-uk válaszolta, hogy vannak a gyermeküknek képeskönyvei, 15,1% szerint voltak otthon képeskönyvek, de már kinőtte ezeket a gyermek, már nem igényli őket, 3,5%-uk nyilatkozta azt, hogy nincsenek ilyen könyvek otthon. Az édesanyák 89,5%-a jelezte, hogy szoktak mondókázni a gyermekeikkel és 10,5%-ban azt, hogy nem.

A vizsgált édesanyák gyermekeinek körében a beszédindulás gyenge szignifikáns összefüggést mutat a meseolvasás gyakoriságával ($r = 0,256$; $p = 0,02$) és erős szignifikanciát a mondókázás ($r = 0,471$; $p = 0,001$) jelenlétével. Szintén korrelációt találtam a beszédindulás és a gyermekkönyvek száma ($r = 0,229$; $p = 0,04$), valamint a képeskönyvek ($r = 0,315$; $p = 0,004$) megléte között (lásd 2. táblázat).

A szakirodalomból már ismert összefüggésre derült fény (vö. Ince, Gözütok 2018; Lyesmaya, Musthafa, Sunendar 2022; Vázquez-Cano 2020) a jelen felmérésből is, mely szerint az édesanyák végzettsége hatással van a kultúrafogyasztási szokásokra. Ennek tükrében az édesanyák végzettsége erős összefüggést mutat a meseolvasás gyakoriságával ($r = 0,429$; $p = 0,001$), mondókázás jelenlétével a mindennapokban ($r = 0,395$; $p = 0,001$) és gyenge szignifikáns korrelációt a képeskönyvek meglétével ($r = 0,231$; $p = 0,03$).

2. táblázat. Korrelációs értékek az olvasási szokások hatásairól

		<i>mesemondás</i>	<i>mondókázás</i>	<i>gyermekkönyvek száma</i>	<i>képeskönyvek megléte</i>
<i>beszédindulás</i>	<i>r</i>	0,256*	0,471**	0,229*	0,315**
	<i>Szíg</i>	0,02	0,001	0,04	0,004
	<i>N</i>	83	83	83	83
<i>édesanya végzettsége</i>	<i>r</i>	0,429**	0,395**	-	0,231*
	<i>Szíg</i>	0,001	0,001	-	0,03
	<i>N</i>	83	83	-	83

*. Szig. korreláció 99%-os megbízhatósági szinten

Forrás: Készült saját adatelemzés alapján.

Az édesanyák végzettsége a beszédindulással is szoros szignifikáns összefüggést mutatott ($r = 0,470$; $p = 0,001$), de a vizsgált csoportban nincs hatással sem a mentális állapotokat kifejező szókincs fejlettségére, sem arra vonatkozóan, hogy az anya mennyire tulajdonít mentális képességeket a saját gyermekének (babanyelvi szavak jelentéstulajdonítása, kognitív jellemzés).

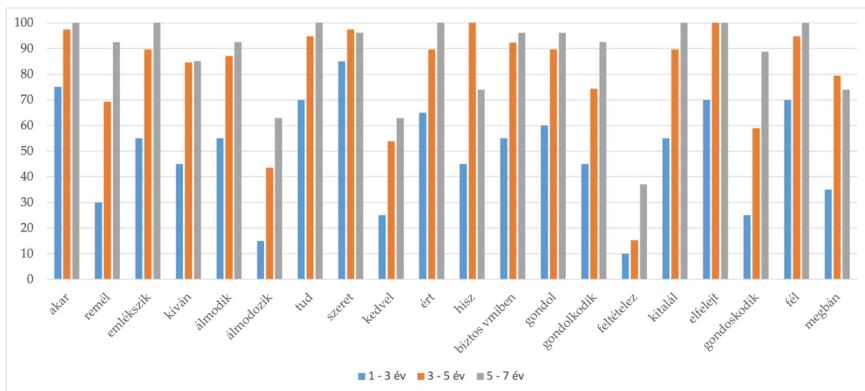
Az édesanyák 67,4%-a emlékezett vissza arra, hogy a gyermeke használt a felnőttnyelvben nem ismert hangsort bizonyos tárgyak, jelenségek vagy állapotok megnevezésére. Ők példákkal is szemléltették ezt a sajátos szókincsot (*lábálá*

– víz, *jeje* – keksz, nasi, *jöjjö* – mazsola, *gagos* – nadrág, *bumma* - autó stb.). Szintén 67,4%-uknál találtam a gyermek jellemzésében arra utaló szavakat, hogy az édesanyák a gyermekek kognitív képességeit is figyelik és úgy gondolják, hogy a gyermekek rendelkeznek mentális állapotokkal (pl. *nagyon okos, értelmes, sokat kérdez és mindenre kíváncsi, minden apró részletet megjegyez, ha autóról van szó* stb.), azaz mentális lényként tekintenek rájuk.

A gyermekek a 20 szavas listából átlagosan 14,9-et ($M = 16$; $SD = 5,09$) sajátítottak el a megkérdezés időpontjáig. A gyermekek 15,1%-a mind a 20 szót használja már és 3,5%-uk nem használ ezek közül egyet sem. Az életkori eltérések megvizsgálására 3 alcsoportot hoztam létre: 1. a legfiatalabb gyermektől 35 hónaposokig soroltam őket ide (15 hós volt a legfiatalabb résztvevő), 2. 36 – 59 hónaposok és 3. 60 hónap fölöttiek (84 hónapos a legidősebb). Az egyszempontos varianciaanalízis alapján az életkori csoportokban szignifikáns eltérés figyelhető meg a mentális állapotokat kifejező szavak szókincsben való megjelenését illetően: $F(2, 83) = 19.827$; $p = .001$; $\eta^2 = .323$. A Tukey-féle post hoc teszt alapján szignifikáns eltérés van a 15 – 35 hónaposok ($M = 9,9$; $SD = 6,8$) és 36 – 59 hónaposok ($M = 15,7$; $SD = 3,4$) teljesítménye között ($p = .001$), valamint a 15 – 35 hónaposok ($M = 9,9$; $SD = 6,8$) és a 60 hónap fölöttiek ($M = 17,5$; $SD = 2,5$) eredménye között ($p = .001$). Ugyanakkor a két idősebb csoport fejlődése között már nem számottevő a különbség. Ez az életkori csoportok átlagos teljesítményéből is jól látható.

A mentális állapotokat kifejező listából a 15 – 35 hónapos gyermekek a *szere*t, *akar*, *tud*, *elfelejt* és *fél* szavakat magas arányban ismerik. A *szere*t szót az adott korosztály 85%-a, az *akar*, *tud* és az *elfelejt* szavakat 75%-uk és a *fél* kifejezést 70%-uk ismeri, az édesanyák megfigyelései alapján. Az idősebb csoportokban ugyanazeknek a szavaknak az elsajátítási aránya még nagyobb. További szavak esetében is elmondható, hogy az idősebb korosztályok minden résztvevője ismeri az adott szavakat, pl. *emlékszik*, *kitalál* (lásd 2. ábra). A legnehezebben elsajátított mentális állapotokat kifejező szavak a vizsgált csoportban a *feltételez*, *álmodozik*, *kedvel*, *bisz*, *megbán*. Az 5 – 7 évesek csoportjában a *feltételez* szót a gyermekek csupán 37%-a ismeri és használja. Az *álmodozik* és a *kedvel* szavakat a korosztályi csoport 62,9%-a ismeri, a *bisz* és a *megbán* szavakat pedig 74%-uk.

A korrelációs számítás szignifikáns összefüggést mutatott aközött, ahogy az édesanyák vélekednek a gyermekeik mentális képességeiről és ahogy a mentális állapotokra vonatkozó szavak megjelennek a gyermekeik szókincsében ($r = 0,231$; $p = 0,03$).

2. ábra. A mentális állapotokat kifejező szavak elsajátításának ideje

5. Következtetések

A kutatás során arra kerestem a választ, hogy mi az édesanyák szerepe a gyermekek nyelvi és mentalizációs folyamatainak a fejlődésében. Különösen fontos és izgalmas téma ez a kétnyelvűségben élő szülőket illetően, hiszen a kétnyelvű környezet számos kihívást is jelent az egyénnek, a családoknak és a kisebbségi közösségeknek. A jelen tanulmány ugyan nem terjed ki a vegyes családok esetére, sem arra, hogy az édesanyák mennyire ismerik vagy használják az anyanyelvük mellett a környezet nyelvét a gyermekekkel való kommunikációban, de hosszútávú célnak és a jelen kutatás későbbi perspektívájának éppen a fent említett összefüggések feltárását tekintem. Az itt közölt vizsgálat anyagát olyan édesanyák szolgáltatták, akik magyar anyanyelvűek és egynyelvű, magyar családban nevelik a gyermekeiket, bár természetesen nyelvhasználatukra a domináns nyelv így is lehet hatással.

A kutatásban egyrészt vizsgáltam a családon belüli nyelvhasználati és kultúrafogyasztási szokásokat, másrészt arra kerestem a választ, hogy hatással lehet-e a gyermekek mentalizációs folyamatának az elsajátítására az, hogy az édesanyjuk miként vélekedik róluk, hogyan jellemzi őket és utal-e a gyermeke mentális képességeire is a jellemzések során. Emellett célul tűzttem ki, hogy pontosabb képet kapjak arról, hogy melyek azok a mentalizációs folyamatokra utaló szavak, amelyeket a gyermekek a nyelvsajátítás korai fázisaiban megtanulnak és használnak és ehhez kötődően azt is szerettem volna feltárni, hogy van-e az édesanyáknak szerepe a gyermekek mentalizációs szókincsének fejlettségében.

Az első hipotézis, mely szerint az édesanyák iskolai végzettsége összefüggést mutat gyermekek nyelvi és a kognitív fejlődésével, valamint kultúrafogyasztási (gyerekkönyvek száma, meseolvasás, mondókázás) szokásaikkal, több kérdés mentén is beigazolódtott. Azok az édesanyák, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, jellemzőbben olvasnak mesét és mondókáznak gyermekeikkel, vala-

mint több képeskönyvet is vásárolnak nekik. A képeskönyvek alkalmat adnak a közös beszélgetésekre, melynek egyaránt van általános szókincsfejlesztő hatása, ugyanakkor kihat a mentalizációs képességekre is, amennyiben a felnőtt a képeskönyv szereplőire mentális lényekként tekint és belső világukról, gondolataikról, cselekedeteik hátteréről, okairól is mesél a gyermeknek. A képnézegetés ilyen komplex módja hatással van a gyermek mentális szókincsének a fejlődésére is (vö. Adrián, Clement és Villanueva, 2007; Slaughter és mtsai, 2007). Nem meglepő módon, összefüggést találtam a gyermek beszédindulása és több otthoni anyanyelvi tevékenység között (meseolvasás, mondókázás, képeskönyvek jelenléte). Ennek alapján a második hipotézisem is beigazolódott. A nyelvfejlesztő tevékenységek közül a mondókázás bizonyult a legfontosabbnak a beszédindulás szempontjából.

A harmadik hipotézis szerint az, ahogy az édesanyák a gyermekeik mentális képességeiről vélekednek hatással van a mentalizáció fejlődésére, különösen a mentalizációra utaló szókincs fejlettségére. A vizsgált édesanyák közül többen is fel tudtak idézni sajátos babanyelvi szavakat gyermekeik nyelvvelsajátítási periódusából, melyeknek ők jelentést tulajdonítottak. Emellett sokan jellemezték gyermeküket értelmi képességekre vonatkozó jelzőkkel. Mindkét jelenség igazolja, hogy az édesanyák többsége (67,4%) mentális lényként tekint gyermekére. Ez, a korábbi kutatási eredményekhez hasonlóan összefüggésbe hozható a gyermekek elmeolvasási képességével, a jelen esetben elsősorban a mentalizációs szókincs fejlettségével. Azon gyermekeknél volt jellemzőbb a mentális jelenségeket leíró szavak megjelenése, akiket az édesanyjuk kognitív szempontból is jellemzett és, akiket már csecsemőként is gondolkodó lényként ismert el az édesanyjuk. Ez az eredmény megegyezik Meins és Fernyhough (1999) vizsgálati eredményeivel, ahol a szülői mind-mindedness (a gyermeküket gondolkodó lényként elismerő szülői magatartás) és a gyermek hamisvélekedés-teszten mutatott eredményei összefüggtek egymással.

A negyedik hipotézis részben igazolódott. A mentalizációs szókincs néhány eleme magas arányban jelenik meg már az 1–3 éves korosztálynál. Ilyenek például a *szerep*, az *akar* és a *fél* szavak. Mindhárom említett példa a gyermekek életkori sajátosságait is tükrözi, hiszen ezek azok a kifejezések, amelyek a gyermek preferenciáinak, érzelmeinek és nem utolsó sorban önmagát önálló személyként való értelmezésének bizonyítékai is. Bár az említett mentalizációs szavakat az 1 – 3 éves gyermekek 70-85%-os arányban ismerik, a korcsoport 9,9-es átlaga alapján úgy vélem, a mentális szavak szókincsbeli megjelenését nem tekinthetjük fejlettnak, a következő két életkori csoportban azonban szignifikáns fejlődés történik. Ebből arra következtethetünk, hogy a mentális szavak használata és maga a mentalizációs folyamatok ugrásszerű fejlődése inkább 3 és 5 éves korban történik meg. A jó teljesítményt az édesanya végzettsége nem befolyásolta, így a negyedik hipotézisem második része nem helytálló.

Jelen kutatás egy hosszabb vizsgálat első lépését képezi. Ebből közvetett bizonyítékokat gyűjtöttem arra vonatkozóan, hogy milyen mentális állapotokra utaló szavakat ismernek a gyermekek, ezeket milyen életkorokban sajátítják el és arról is, hogy édesanyjuk mennyire tekint rájuk gondolkodó lényként kora gyermekkoruktól kezdve. Ugyanakkor egyértelmű, hogy a gyermekek tényleges teljesítményének a felmérése is szükséges lesz ahhoz, hogy pontosabban megértsük az édesanyák szerepét az elmeolvasási képességek fejlettségében. Későbbi kutatási kérdés és egyben jelenleg kiaknázatlannak tűnő terület a vegyes családok nyelvhasználati szerepének feltárása a mentalizációban. A továbbiakban ezeknek a témáknak a feltárása kerül majd a vizsgálódás középpontjába.

Felhasznált irodalom

- Adrián, J. E., Clemente, R. A., & Villanueva, L. (2007). Mothers' Use of Cognitive State Verbs in Picture-Book Reading and the Development of Children's Understanding of Mind: A Longitudinal Study. *Child Development*, 78(4), 1052–1067. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01052.x>
- Farhadian, M., Gazanizad, N., & Shakerian, A. (2011). Theory of Mind and Siblings among Preschool Children. *Asian Social Science*, Vol. 7(3), 224–231. <https://doi.org/10.5539/ass.v7n3p224>
- Gopnik, A., Meltzoff, A. N., & Kuhl, P. K. (2008). *Bölcsék a bölcsőben. Hogyan gondolkodnak a kisbabák?* Budapest: Typotex.
- Howard, A. A., Mayeux, L., & Naigles, L. R. (2008). Conversational correlates of children's acquisition of mental verbs and a theory of mind. *First Language*, 28(4), 375–402. <https://doi.org/10.1177/0142723708091044>
- Ínce, M. & Gözütok, F. D. (2018). Effect of Parental Education and Home Educational Resources to Students' Results of PISA Reading Skills Test. *Elementary Education Online*, 17(2), 947-958. 10.17051/ilkonline.2018.419346
- Lukács Á. & Kas B. (2011). Érts és értesd meg magad! – A nyelvi fejlődés folyamat és elmaradásai. In Balázs I. (szerk.). *A koragyermekkorai fejlődés természete – fejlődési lépések és kihívások. Biztos Kezdet Kötetek II.* Budapest. 180 – 225.
- Lyesmaya, D., Musthafa, B. & Sunendar, D. (2022). The Role of Mother's Education and Early Skills in Language and Literacy Learning Opportunities. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 21(8). 129–143. 10.26803/ijlter.21.8.8
- McAlister, A. & Peterson, C. (2007). A longitudinal study of child siblings and theory of mind development. *Cognitive Development*, 22, 258–270. <https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2006.10.009>
- Meins, E. & Fernyhough, C. (1999). Linguistic Acquisitional Style and Mentalising

- Development: The Role of Maternal Mind-mindedness. *Cognitive Development*, 14(3), 363–380. [https://doi.org/10.1016/S0885-2014\(99\)00010-6](https://doi.org/10.1016/S0885-2014(99)00010-6)
- Meins, E., Fernyhough, C., Wainwright, R., Das Gupta, M., Fradely, E., & Tuckey, M. (2002). Maternal Mind-Mindedness and Attachment Security as Predictors of Theory of Mind Understanding. *Child Development*, 73(6), 1715–1726. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00501>
- Naito, M. & Koyama, K. (2006). The development of false-belief understanding in Japanese children: Delay and difference? *International Journal of Behavioral Development*, 30(4), 290–304. <https://doi.org/10.1177/0165025406063622>
- Perner, J., Ruffman, T., & Leekam, S. R. (1994). Theory of Mind Is Contagious: You Catch It from Your Sibs. *Child Development*, 65(4), 1228–1238. <https://doi.org/10.2307/1131316>
- Rice, Mabel L., Taylor, Catherine L. & Zubrick, Stephen R. 2008. Language outcomes of 7-year-old children with or without a history of late language emergence at 24 months. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 51. 394–407.
- Rosta K. (2015). A nyelvi fejlődés folyamata, az eltérő nyelvi fejlődés korai felismerése és terápiája. *Gyermeknevelés*, 3(2). 121–130.
- Ruffman, T., Slade, L., & Crowe, E. (2002). The Relation between Children's and Mothers' Mental State Language and Theory-of-Mind Understanding. *Child Development*, 73(3), 734–751. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00435>
- Slaughter, V., Peterson, C. C., & Mackintosh, E. (2007). Mind What Mother Says: Narrative Input and Theory of Mind in Typical Children and Those on the Autism Spectrum. *Child Development*, 78(3), 839–858. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01036.x>
- Suzuki, T. & Nomura, J. (2019). Mental state verbs used by mother–child dyads in Japanese and English: Implications for the development of Theory of Mind. *First Language*. 1–23. <https://doi.org/10.1177/0142723719892786>
- Vázquez-Cano, E., Calle-Cabrera, A. M., Hervás-Gómez, C. & López-Meneses, E. (2020). Socio-Family Context and Its Influence on Students' PISA Reading Performance Scores: Evidence from Three Countries in Three Continents. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 20(2), 50-62. 10.12738/jestp.2020.2.004

